

Διεξάγοντας μια ποιοτική έρευνα στο πεδίο των εξαρτήσεων: διλήμματα και προκλήσεις

*Ζαχαρούλα Κασσέρη**

Περίληψη

Το παρόν άρθρο θέτει μια σειρά μεθοδολογικών ζητημάτων με τα οποία αντιπαρατίθενται οι ερευνητές κατά τη διεξαγωγή μιας ποιοτικής μελέτης στο πεδίο των εξαρτήσεων. Ειδικότερα, παρουσιάζει ορισμένα διλήμματα και προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν και να διαχειριστούν οι ερευνητές στις έρευνες που συμμετέχουν χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών ή άτομα που βρίσκονται σε θεραπεία απεξάρτησης. Τα κυριότερα ζητήματα που εξετάζονται είναι η πρόσβαση στο πεδίο, το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες, η ευαλωτότητα του ερευνητή, η αποκάλυψη πληροφοριών γύρω από τον εαυτό του και η αμοιβαιότητα στα ερευνητικά οφέλη. Η καλλιέργεια της αναστοχαστικότητας σε σχέση με τα παραπάνω ζητήματα μπορεί να συμβάλει στον πληρέστερο σχεδιασμό και στην καλύτερη προετοιμασία των ερευνητών, που πραγματοποιούν ποιοτικές μελέτες στο συγκεκριμένο πεδίο.

Λέξεις κλειδιά: ποιοτική έρευνα, εξαρτήσεις, ηθική της έρευνας, αναστοχαστικότητα

* Διδάκτωρ Κοινωνικής Εργασίας, Μέλος Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (Ε.Δι.Π.), Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας έχει ισχυρή παράδοση στον χώρο των εξαρτήσεων (Agar, 2002· Andersen, 2015· Maher and Dertadian, 2017· Rhodes and Moore, 2001· Rhodes *et al.*, 2010) και τα τελευταία χρόνια το επιστημονικό ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση ποιοτικών μελετών στο πεδίο είναι διαρκώς αυξανόμενο (Harris and Rhodes, 2018· Neale, Allen and Coombes, 2005· Neale *et al.*, 2013· Olsen, Higgs, and Maher, 2015). Η ποιοτική έρευνα στις εξαρτήσεις δε βασίζεται σε μία μοναδική επιστημολογία, θεωρητική οπτική ή μέθοδο παραγωγής δεδομένων αλλά διέπεται από μια πλουραλιστική λογική: θέτει μια σειρά από σύνθετα ερευνητικά ερωτήματα, αξιοποιεί διαφορετικά μεθοδολογικά εργαλεία και προσεγγίζει το φαινόμενο μέσα από πολλαπλές θεωρητικές παραδόσεις και μεθοδολογικές οπτικές.

Αντικείμενο των ποιοτικών ερευνών στο συγκεκριμένο πεδίο αποτελούν συχνά οι βιωματικοί κόσμοι των ατόμων που κάνουν χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, οι μορφές διαχείρισης της κατάστασής τους από τους ίδιους, καθώς και οι τρόποι οργάνωσης της δράσης τους. Επιπλέον, οι ποιοτικές μελέτες ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το πώς τα ίδια τα άτομα ορίζουν τα προβλήματα τους, για το κρυμμένο ή αναξιοποίητο δυναμικό τους και τα είδη της καταπίεσης που βιώνουν. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι συμμετέχοντες εκλαμβάνονται ως οι «ειδικοί» της ζωής τους, αλλά και ως πρόσωπα ικανά να αρθρώσουν τον δικό τους λόγο για τις εμπειρίες τους, με τη δική τους φωνή. Οι ποιοτικές μελέτες, ακόμη, εστιάζουν στα νοήματα που οι χρήστες ως κοινωνικοί δρώντες αποδίδουν στις πρακτικές τους, εντός του ευρύτερου κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η χρήση ουσιών (Maher and Dertadian, 2017).

Η διεξαγωγή ποιοτικών μελετών στις εξαρτήσεις έχει αποφέρει πολλαπλά οφέλη για την απόκτηση γνώσης σχετικά με τις εμπειρίες των χρηστών. Οι ποιοτικές μελέτες έχουν συμβάλει στην απομυθοποίηση και στην καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της εξάρτησης, έχουν οδηγήσει στην αμφισβήτηση αρνητικών στερεοτύπων, έχουν συνεισφέρει στην ανάπτυξη σχετικών θεωριών οι οποίες έχουν αξιοποιηθεί στην αξιολόγηση της πολιτικής και των πρακτικών φροντίδας των θεραπευτικών προγραμμάτων από τη σκοπιά των ίδιων των αποδεκτών των υπηρεσιών τους (Neale, Allen and Coombes, 2005). Οι ποιοτικές μελέτες επικεντρώνονται συχνά σε αφανείς ομάδες χρηστών, οι οποίες είναι δύσκολο ή αδύνατο να προσεγγιστούν με

την αξιοποίηση άλλων μεθοδολογικών στρατηγικών.¹ Επιπλέον, οι ποιοτικές έρευνες που αξιοποιούν κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές οπτικές (Hänninen and Koski-Jännes, 1999· McIntosh and McKeganey, 2000· Sterk, 2000· Taylor, 1993) έχουν συμβάλει στη θεωρητική κατανόηση των σχέσεων που παρατηρούνται μεταξύ των εξαρτήσεων και των διεργασιών του κοινωνικού στιγματισμού (Radcliffe, 2011).

Η πραγματοποίηση μιας ποιοτικής μελέτης στις εξαρτήσεις συνιστά ένα απαιτητικό εγχείρημα, που προϋποθέτει τη σε βάθος γνώση του πεδίου και σαφώς περιγεγραμμένες μεθοδολογικές στρατηγικές από την πλευρά του ερευνητή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι ενασχολούμενοι με την ποιοτική έρευνα καλούνται να λάβουν σημαντικές αποφάσεις που έχουν έναν διπλό στόχο: να διασφαλίζουν τη μεθοδολογική αρτιότητα της έρευνάς τους σε όλα τα στάδια του ερευνητικού σχεδιασμού αφενός, και να ελαχιστοποιούν τους κινδύνους μεγιστοποιώντας τα οφέλη τόσο για τους ίδιους, όσο και για τους συμμετέχοντες αφετέρου. Πρόκειται για διλήμματα και προκλήσεις που συναντά ο ερευνητής στη διεξαγωγή μιας ποιοτικής έρευνας στο πεδίο των εξαρτήσεων, τα οποία θα επιχειρηθεί να αναπτυχθούν στο παρόν άρθρο.

1. Το πεδίο έρευνας: Ζητήματα πρόσβασης

Η πρόσβαση στο πεδίο έρευνας αποτελεί έναν από τους κρισιμότερους παράγοντες για την υλοποίηση μιας ποιοτικής μελέτης, αφού η πρόθεση του ερευνητή να μελετήσει μια συγκεκριμένη θεματική περιοχή δεν συνεπάγεται την αυτόματη δυνατότητα εισόδου στα περιβάλλοντα, στα οποία η έρευνα επιχειρεί να παρεισφρήσει (βλ. ενδεικτικά Liamputtong, 2007). Η πρόσβαση στο πεδίο των εξαρτήσεων και η πραγματοποίηση μιας έρευνας, αποτελεί ένα ιδιαίτερα απαιτητικό εγχείρημα: χρειάζεται σημαντική επένδυση σε χρόνο, κόπο και πόρους (γνωστικούς, συναισθηματικούς, υλικούς) από την πλευρά του ερευνητή. Άλλωστε αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός ερευνών στο πεδίο έχει διεξαχθεί από πρόσωπα, τα οποία κατέχουν έναν διπλό ρόλο: του ερευνητή και του εργαζόμενου στον χώρο των εξαρτήσεων.

¹ Τέτοιες ομάδες είναι για παράδειγμα οι χρήστες που δεν έχουν επαφή με επαγγελματικούς φορείς ή βρίσκονται σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, όπως οι εργάτες/τριες στον χώρο του σεξ (βλ. ενδεικτικά Lankeau *et al.*, 2005) και οι φυλακισμένοι (βλ. ενδεικτικά van Olphen *et. al.*, 2009).

Όσον αφορά στην πρόσβαση στο πεδίο, στη βιβλιογραφία της ποιοτικής έρευνας γίνεται συχνά διάκριση ανάμεσα στους *θυροφύλακες* (gatekeepers) και στους *ανθρώπους-κλειδιά* (key-persons) (Τσιώλης, 2014, σελ. 56). Οι θυροφύλακες είναι πρόσωπα που διαθέτουν καθοριστική συμβολή στην παραχώρηση ή μη, της άδειας για την πρόσβαση στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας. Είναι, τα πρόσωπα που έχουν την αρμοδιότητα και δικαιοδοσία να επιτρέψουν, να εμποδίσουν ή να απορρίψουν την είσοδο σε αυτό (Umaña-Taylor and Bamaca, 2004· Buch and Staller, 2007). Στο πεδίο της θεραπείας των εξαρτήσεων για παράδειγμα τον ρόλο των θυροφυλάκων κατέχουν συχνά εκπρόσωποι της διοίκησης ενός θεραπευτικού φορέα ή/και υπεύθυνα πρόσωπα σε ζητήματα έρευνας. Οι άνθρωποι-κλειδιά είναι συνήθως άτομα που κατέχουν μια θέση κύρους ή ισχύος, απολαμβάνουν τον σεβασμό ή διαθέτουν έναν ηγετικό ρόλο σε μια ομάδα, κοινότητα ή οργανισμό, αποτελώντας τη γέφυρα εισόδου για την εισχώρηση σε ένα νέο κοινωνικό κόσμο (Tewksbury and Gagne, 2001). Στο πεδίο των εξαρτήσεων τον ρόλο αυτό μπορεί να κατέχουν χρήστες με δυνατότητες επιρροής σε άλλους χρήστες ή υπό θεραπεία άτομα που απολαμβάνουν την εκτίμηση και την αποδοχή των συνθεραπευόμενων τους.

Όταν μια ποιοτική μελέτη προϋποθέτει την προσέγγιση ατόμων που πρέπει να αναζητηθούν εκτός θεραπευτικών δομών (λ.χ. στην «πιάτσα»²), το ζήτημα της πρόσβασης εμπεριέχει πολύ μεγαλύτερη περιπλοκότητα και δυσκολίες: το «πεδίο» μπορεί να είναι ασαφές, ρευστό και ακαθόριστο, η διεξαγωγή της έρευνας ιδιαίτερα χρονοβόρα, ενώ η έκβαση της μπορεί να εξαρτάται από πολλούς απρόβλεπτους παράγοντες. Για τον λόγο αυτό, ο όγκος των ποιοτικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί με εξαρτημένα άτομα εκτός θεραπευτικών δομών είναι μικρότερος συγκριτικά με αυτόν εντός θεραπευτικών προγραμμάτων.

Το ζήτημα της πρόσβασης στο πεδίο και συνεπώς σε σημαντικές για την έρευνα πηγές πληροφόρησης αποτελεί συχνό αντικείμενο αναφοράς στις ποιοτικές μελέτες που εξετάζουν δυσάρεστες ανθρώπινες εμπειρίες συγκεκριμένων ομάδων. Η Dickson-Swift (2005, p. 25) για παράδειγμα ισχυρίζεται ότι τα άτομα που ανήκουν σε

² Ο όρος «πιάτσα» αναφέρεται σε τόπους κατανάλωσης και αγοραπωλησίας ψυχοδραστικών ουσιών, οι οποίοι συνήθως συναντώνται σε μεγάλα αστικά κέντρα. Στον θεραπευτικό λόγο των επαγγελματιών και των υπό θεραπεία ατόμων στους φορείς απεξάρτησης η χρήση του όρου «πιάτσα» εμπεριέχει ένα ισχυρό συμβολικό φορτίο. Ενδεικτική για παράδειγμα είναι η φράση «φέρνει την πιάτσα στη θεραπεία», που χρησιμοποιείται όταν ένα άτομο συμπεριφέρεται κατά τρόπο, ο οποίος είναι ασύμβατος με τον σκοπό της θεραπείας ακολουθώντας στάσεις και πρότυπα επικοινωνίας που συνήθιζε να έχει στη χρήση. Στην αγγλική γλώσσα η «πιάτσα» αποδίδεται με τον όρο «drug scene». Βλ. ενδεικτικά Waal *et al.*, 2014.

ευάλωτες κοινωνικές ομάδες είναι συχνά περιθωριοποιημένα, αφανή και απρόθυμα να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η πρόσβαση στο πεδίο συνήθως διευκολύνεται από την ικανότητα του ερευνητή να προσεγγίσει στο αρχικό στάδιο της μελέτης του κάποιους κύριους πληροφορητές. Η δειγματοληπτική στρατηγική της «χιονοστιβάδας» ή της «αλυσιδωτής» δειγματοληψίας αξιοποιούνται πολύ συχνά στις μελέτες με χρήστες που διεξάγονται εκτός θεραπευτικών προγραμμάτων (Briggs, 2013· Power, 1989). Σύμφωνα με τη στρατηγική αυτή, ο ερευνητής ξεκινά την έρευνά του με ορισμένα άτομα που κατέχουν θέσεις «κλειδιά» και στη συνέχεια ζητά από αυτά να του συστήσουν άλλους ανθρώπους, οι οποίοι μπορούν να μιλήσουν για το θέμα που αποτελεί το αντικείμενο της μελέτης του (Τσιώλης, 2014, σελ. 58). Η στρατηγική της «χιονοστιβάδας», εκτός από τη δυνατότητα πρόσβασης σε αφανείς πληθυσμούς που παρέχει, μπορεί να συμβάλει και στην άρση των επιφυλάξεων κάποιου να συμμετάσχει στην έρευνα, όταν πληροφορηθεί ότι και κάποιος άλλος, που βρίσκεται στην ίδια κατάσταση ή έχει ομοειδείς εμπειρίες, δέχτηκε να συμμετάσχει σε αυτήν.

Οι Lankeau και συν. (2005) σε εθνογραφική μελέτη που πραγματοποίησαν στη Νέα Υόρκη, η οποία είχε στόχο να ερευνήσει (ή να προσδιορίσει) τα μοτίβα κινδύνου και ανθεκτικότητας σε νεαρούς χρήστες που κάνουν σεξ με άντρες για να εξασφαλίσουν χρήματα ή ναρκωτικά, υπογραμμίζουν τις δυσκολίες που συνάντησαν για να εξασφαλίσουν την πρόσβαση στο πεδίο της έρευνάς τους. Οι συγγραφείς σχολιάζουν, ότι χρειάστηκε να περάσουν αρκετό χρόνο με τους υποψήφιους συμμετέχοντες καθώς στην αρχή τα άτομα που προσέγγισαν ήταν απρόθυμα να λάβουν μέρος στην έρευνα. Για την ολοκλήρωση της μελέτης τους πραγματοποίησαν 50 επισκέψεις πεδίου (σε «πιάτσες» χρηστών και αστέγων) σε διάστημα ενός περίπου έτους, και κάθε εξόρμησή τους είχε διάρκεια από δύο έως πέντε ώρες. Μια πρόσθετη δυσκολία που συνάντησαν οι ερευνητές ήταν ότι τα άτομα που είχαν καταφέρει να προσεγγίσουν βρίσκονταν συχνά υπό την επήρεια ουσιών, αφού η χρήση αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους.

Στην προσέγγιση ατόμων που είναι ενταγμένα σε θεραπευτικά προγράμματα, η έρευνα πεδίου εμπεριέχει συγκεκριμένες προκλήσεις και δυσκολίες. Για παράδειγμα, μια από αυτές αφορά στη στάση που υιοθετούν οι θυροφύλακες απέναντι στην προοπτική διεξαγωγής της έρευνας. Σύμφωνα με τους Dempsey και συν. (2016) δυο είναι τα κυριότερα προβλήματα που συνήθως συναντούν οι ερευνητές: το πρώτο

αφορά στην υπερπροστατευτική στάση που υιοθετούν οι θυροφύλακες απέναντι στα υπό θεραπεία άτομα. Οι θυροφύλακες, ειδικότερα, πιστεύουν ότι οι θεραπευόμενοι μπορεί να υποστούν βλάβη κατά τη συμμετοχή τους στην ερευνητική διαδικασία ή ότι έχουν περισσότερα να χάσουν παρά να κερδίζουν από τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Η στάση των θυροφυλάκων μπορεί να θεωρηθεί εν μέρει δικαιολογημένη, καθώς οι άνθρωποι που βρίσκονται σε θεραπεία ενδέχεται να έχουν υποφέρει τόσο πολύ, που δεν αξίζει να υποστούν άλλη αναστάτωση στην ήδη ευάλωτη ζωή τους (McNeely and Clements, 1994· Moore and Miller, 1999). Το δεύτερο πρόβλημα που επισημαίνεται είναι η παρεμβατικότητα των θυροφυλάκων στις μεθοδολογικές επιλογές του ερευνητή, ιδιαίτερα σε σχέση με την επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα και την ενθάρρυνση ή την αποτροπή της συμμετοχής συγκεκριμένων προσώπων σε αυτή (Miller and Bell, 2012). Από την πλευρά του ο ερευνητής οφείλει να εντοπίζει εγκαίρως τις στάσεις αυτές, ώστε από τη μια να αμβλύνει τις αγωνίες των θυροφυλάκων και από την άλλη να διασφαλίσει την αξιοπιστία της έρευνάς του.

Ακόμη και όταν υπάρχουν ευνοϊκές συνθήκες για τη δυνατότητα πρόσβασης στο πεδίο, στην πορεία μιας ποιοτικής μελέτης ενδέχεται να σημειωθούν ανατροπές. Τα θεραπευτικά προγράμματα απεξάρτησης αποτελούν δυναμικούς οργανισμούς στους οποίους αναπτύσσονται σύνθετα πλέγματα ρόλων, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων, ενώ η κόπωση και η εξουθένωση των επαγγελματιών είναι συχνή (Κασσέρη, 2011). Η πίεση χρόνου, απρόσμενα γεγονότα, αρνητικές συγκυρίες και εξελίξεις ή καταστάσεις έντονου στρες ενδέχεται να επηρεάσουν τη δυναμική που αναπτύσσεται από τους λειτουργούς του φορέα απέναντι σε ένα μη οικείο πρόσωπο, όπως είναι αυτό του ερευνητή και τελικά να εμποδίσουν την πρόσβαση στο πεδίο (ό.π., σελ. 120).

2. Το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού

Το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες αναφέρεται στο είδος και την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ των δύο πλευρών (Harrington, 2003). Αποτελεί δε, προαπαιτούμενο στις

ποιοτικές μελέτες που καταπιάνονται με «ευαίσθητα» θέματα (βλ. ενδεικτικά Liamputtong, 2007). Τα τελευταία κατανοούνται ως θέματα, για τα οποία οι άνθρωποι συνήθως δυσκολεύονται να μιλήσουν με άνεση, αφού συνδέονται με κοινωνικά στιγματισμένες ή τραυματικές εμπειρίες. Το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες αποτελεί μια ρευστή, δυναμική διαδικασία, που προϋποθέτει τη βαθιά γνώση του πεδίου αλλά και την καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων: Η γλώσσα και οι λέξεις που χρησιμοποιεί ο ερευνητής, καθώς και οι λεπτές αποχρώσεις νοήματος που τις συνοδεύουν, ενδέχεται να επηρεάσουν τη δυναμική της αλληλεπίδρασης με τους συμμετέχοντες.

Το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες βασίζεται στην καλλιέργεια αισθήματος εμπιστοσύνης. Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, η ερευνητική διαδικασία κατανοείται ως μια *εντατική κοινωνική σχέση*, που προϋποθέτει την ουσιαστική επικοινωνία και διάδραση του ερευνητή με τους συμμετέχοντες (Τσιώλης, 2014, σελ. 35). Κάτι τέτοιο δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως διαστρεβλωτικός παράγοντας για την έρευνα, αφού ο ερευνητής δεν θεωρείται ως ένας αμερόληπτος καταγραφέας στοιχείων αλλά ως συμπαραγωγός δεδομένων, που μετέχει ενεργά τόσο στη διαδικασία της παραγωγής, όσο και της ανάλυσης τους (ό.π.). Με άλλα λόγια η φύση της σχέσης που εγκαθιδρύεται ανάμεσα στις δυο πλευρές, καθορίζει σε έναν βαθμό τα όσα λένε ή δεν λένε οι συμμετέχοντες στην πορεία της ερευνητικής διαδικασίας (Willig, 2013/2015).

Επιπλέον, το χτίσιμο συναισθηματικού δεσμού προϋποθέτει τη λεπτομερή παροχή εξηγήσεων από την πλευρά του ερευνητή σχετικά με τους λόγους για τους οποίους ο ίδιος ενδιαφέρεται να πραγματοποιήσει μια ποιοτική έρευνα στο πεδίο των εξαρτήσεων. Στο πνεύμα αυτό, οι Berk και Adams (2001, p. 63) αντλώντας τις διαπιστώσεις τους από έρευνα που πραγματοποίησαν με χρήστες ηρωίνης αναφέρουν: «Η σχέση εμπιστοσύνης με τους συμμετέχοντες θα αρχίσει να οικοδομείται μόνο όταν ο ερευνητής μπορέσει να δικαιολογήσει με μη απειλητικούς ή υποτιμητικούς όρους τη σκοπιμότητα της έρευνάς του». Στην ίδια πηγή υπογραμμίζεται ότι η απλότητα και ειλικρίνεια μπορεί να αποτελέσουν έναν καλό οδηγό για την επίτευξη αυτού του στόχου, ενώ οι χρήστες είναι περισσότερο πρόθυμοι να συνεργαστούν όταν αισθανθούν ότι ο ερευνητής έχει ένα αυθεντικό ενδιαφέρον για τους ίδιους και για τη ζωή τους.

Κατά τη διεξαγωγή μιας ποιοτικής μελέτης, είναι σημαντικό ο ερευνητής να έχει κατά νου, ότι οι άνθρωποι είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στο να καταλάβουν γιατί κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να αποτελέσουν «αντικείμενα» έρευνας. Τα αρνητικά πρότυπα σχέσεων και οι δυσάρεστες εμπειρίες, οι οποίες ενδεχομένως αναβιώνουν τα άτομα κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας τους με τον ερευνητή, μπορεί να δυσχεράνουν το χτίσιμο μιας σχέσης εμπιστοσύνης. Όμως, σε κάποιες περιπτώσεις, η πρόσκληση να λάβουν μέρος στην έρευνα είναι πιθανό να εκληφθεί ως πρόκληση, κάνοντας τους συμμετέχοντες να αισθανθούν ότι η γνώμη τους έχει αξία και ότι οι ίδιοι είναι σημαντικοί. Επιπλέον, η μη παροχή επαρκών εξηγήσεων μπορεί να ενισχύσει την επιφυλακτικότητα απέναντι στον ερευνητή με αποτέλεσμα να ακυρωθεί η συνεργασία μαζί του.

Στις ποιοτικές μελέτες για τις εξαρτήσεις, η παρουσία του ερευνητή στο πεδίο συγχέεται συχνά με άλλους ρόλους, όπως για παράδειγμα με την καχυποψία ότι έχει τον ρόλο του μυστικού αστυνομικού (βλ. ενδεικτικά Sandberg and Copes, 2013). Η κοινωνική ανθρωπολόγος Claire Sterk (2000) σε ποιοτική μελέτη που πραγματοποίησε με γυναίκες χρήστες, οι οποίες εργάζονταν στον χώρο του σεξ στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και διήρκησε δέκα χρόνια, κάνει εκτενή αναφορά στις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπισε για να κερδίσει την εμπιστοσύνη των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνά της. Στο πλαίσιο της μελέτης της, η ερευνήτρια προσέγγισε γυναίκες που ζούσαν σε «σπίτια του κρακ» (crack houses)³. Στη συγκεκριμένη έρευνα, η παρουσία της Sterk στο πεδίο αντιμετωπίστηκε με μεγάλη καχυποψία από τις συμμετέχουσες. Η ίδια χρειάστηκε πολλές φορές να δώσει εξηγήσεις για τον ρόλο της, τονίζοντας διαρκώς ότι δεν είναι αστυνομικός ή ότι δεν ενδιαφέρεται να γίνει εργάτρια του σεξ. Η ερευνήτρια σχολιάζει ότι η επικοινωνία με τις συμμετέχουσες είχε αρκετές δυσκολίες, καθώς οι τελευταίες ήταν συχνά υπό την επήρεια ουσιών. Η συγγραφέας, ωστόσο, παρατηρεί ότι μπορούσε να έχει ένα καλύτερο κλίμα συνεργασίας τις συμμετέχουσες όταν επισκεπτόταν τις γυναίκες αυτές στο σπίτι τους, τις ώρες που αυτές πραγματοποιούσαν απλές εργασίες της καθημερινότητας (ό.π., σελ. 17).

³ Πρόκειται για ιδιωτικούς χώρους στους οποίους γίνεται κατανάλωση και διακίνηση παράνομων ψυχοδραστικών ουσιών, κυρίως της διεγερτικής ουσίας κρακ που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη σε υποβαθμισμένες γειτονιές των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και της Βρετανίας (βλ. ενδεικτικά Inciardi, 1995). Η προσφορά σεξ για την εξασφάλιση ουσιών αποτελεί συχνό φαινόμενο στους χώρους αυτούς.

Στη σχετική βιβλιογραφία, η χρήση ψυχοδραστικών ουσιών από τους συμμετέχοντες και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζει τη δυναμική της σχέσης με τον ερευνητή, έχει αποτελέσει αντικείμενο ζωηρού επιστημονικού διαλόγου και έχει συνδεθεί με μια σειρά από μεθοδολογικά και ηθικά διλήμματα. Οι Sandberg και Copes (2013) ζήτησαν από 15 εθνογράφους που έχουν πραγματοποιήσει ποιοτικές μελέτες με εμπόρους ναρκωτικών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής να τοποθετηθούν πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η πλειονότητα τους σχολίασε ότι κατά τη διεξαγωγή μιας επιτόπιας έρευνας υπάρχει περίπτωση τα άτομα να βρίσκονται πράγματι, υπό την επήρεια ψυχοδραστικών ουσιών (νόμιμων και παράνομων). Λαμβάνοντας υπόψη ότι η χρήση εντάσσεται απολύτως στην κανονικότητα και στη ρουτίνα αυτών των ανθρώπων, η συνθήκη της χρήσης ψυχοδραστικών ουσιών δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως απειλή για την αξιοπιστία της έρευνας. Οι ερευνητές, ωστόσο, εξέφρασαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με το είδος των ουσιών που ενδέχεται να προκαλέσουν τις μεγαλύτερες δυσκολίες κατά την ερευνητική διαδικασία. Στην ίδια πηγή, επίσης, υπογραμμίζεται ότι η πίεση για παραγωγή δεδομένων ενδέχεται να οδηγήσει τον ερευνητή στην παράβλεψη ή την υποβάθμιση προβλημάτων που οφείλονται στη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών κατά τη διεξαγωγή μιας επιτόπιας μελέτης, καθώς και των ηθικών διλημάτων που προκύπτουν από τη συνθήκη αυτή (ό.π., σελ. 184).

Όταν μια ποιοτική μελέτη πραγματοποιείται σε κάποιο θεραπευτικό πρόγραμμα, η δημιουργία συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στον ερευνητή και τους συμμετέχοντες συνήθως συναντά λιγότερες δυσκολίες. Κατά την είσοδο στα θεραπευτικά προγράμματα, οι θεραπευόμενοι ακολουθούν διαδικασίες (λ.χ. συνέντευξη με σκοπό τη λήψη κοινωνικού ιστορικού) που έχουν κοινά σημεία με αυτά της συμμετοχής σε μια έρευνα. Έτσι, εξοικειώνονται με διαδικασίες έκθεσης του εαυτού απέναντι σε επαγγελματίες και καθίστανται πιο δεκτικοί στο να λάβουν μέρος στην έρευνα. Ο κίνδυνος, ωστόσο, που πρέπει να αποφευχθεί, είναι να θεωρηθεί ότι η συμμετοχή στην έρευνα είναι επιβεβλημένη από το θεραπευτικό πλαίσιο και ότι οι ίδιοι είναι υποχρεωμένοι να λάβουν μέρος σε αυτή. Κάτι τέτοιο εγείρει σοβαρές δεοντολογικές ενστάσεις, αφού η συμμετοχή στην έρευνα καθίσταται αποτέλεσμα εξαναγκασμού παρά ελεύθερης βούλησης των ίδιων των υπό θεραπεία ατόμων.

3. Η ευαλωτότητα του ερευνητή

Στη βιβλιογραφία της ποιοτικής μεθοδολογίας, η έννοια της ευαλωτότητας έχει συνδεθεί με τους συμμετέχοντες στην έρευνα και την ανάγκη προστασίας τους από φαινόμενα κακομεταχείρισης και εκμετάλλευσης. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος έχει τεθεί, παράλληλα με το ζήτημα της ευαλωτότητας των συμμετεχόντων, και εκείνο της ευαλωτότητας των ερευνητών (βλ. ενδεικτικά Coles et. al., 2014). Η διερεύνηση δύσκολων ανθρώπινων εμπειριών και η φυσική παρουσία του ερευνητή σε αντίξοες συνθήκες ή τοποθεσίες (λ.χ. σε υποβαθμισμένες γειτονιές στις οποίες γίνεται χρήση και διακίνηση ναρκωτικών) ενδέχεται να τον καταστήσει ευάλωτο τόσο σωματικά, όσο και συναισθηματικά. Η σωματική ευαλωτότητα αναφέρεται σε οποιαδήποτε απειλή ή κίνδυνο για την ασφάλεια και την ακεραιότητα του ερευνητή. Είναι δε, μεγαλύτερη όταν ο ερευνητής εργάζεται ατομικά, χωρίς να αποτελεί μέρος μιας ερευνητικής ομάδας ή όταν διεξάγει τη μελέτη του αυτόνομα και ανεξάρτητα από θεραπευτικούς φορείς ή προγράμματα παρέμβασης στην κοινότητα. Ορισμένες στρατηγικές που προτείνονται για την προστασία του ερευνητή είναι η ενημέρωση οικείων του προσώπων ή συναδέλφων του για την παρουσία του στο πεδίο, η διεξαγωγή συνεντεύξεων σε δημόσιους και όχι σε ιδιωτικούς χώρους, καθώς και ο σοβαρός υπολογισμός του σωματικού κινδύνου από την πλευρά του ερευνητή ή τις αρμόδιες επιτροπές ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων (βλ. ενδεικτικά Sandberg and Copes, 2013· Ensign, 2003).

Η συναισθηματική ευαλωτότητα αναφέρεται στην ψυχική κόπωση που επιφέρει στον ερευνητή η διαδικασία διεξαγωγής της έρευνας. Συγκεκριμένες μεθοδολογικές στρατηγικές δύναται να επιφέρουν έντονη συναισθηματική φόρτιση στον ερευνητή, όπως είναι για παράδειγμα η διεξαγωγή βιογραφικών-αφηγηματικών συνεντεύξεων κατά τις οποίες μπορούν να εξιστορηθούν με λεπτομέρεια ιδιαίτερα επώδυνες εμπειρίες. Ο ερευνητής μπορεί να είναι συναισθηματικά ευάλωτος ακόμη και κατά τη δευτερογενή ανάλυση ποιοτικών δεδομένων, όταν δηλαδή τα ερευνητικά δεδομένα δεν έχουν παραχθεί από τον ίδιο αλλά στο πλαίσιο προγενέστερων ερευνών. Σύμφωνα με την Kinard (1996), ομάδα ερευνητών που ασχολήθηκε με την επεξεργασία συνεντεύξεων, οι οποίες είχαν ως θέμα τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αναφέρει ότι κατά την ακρόαση των

συνεντεύξεων, οι ερευνητές αισθάνθηκαν θλίψη, θυμό, σύγχυση και ανημποριά, μολονότι οι συνεντεύξεις αυτές δεν είχαν πραγματοποιηθεί από τους ίδιους αλλά από άλλους ερευνητές.

Η έλλειψη εμπειρίας και προηγούμενης επαφής με την κοινωνική ομάδα που τίθεται στο επίκεντρο της μελέτης και η μη επαρκής καθοδήγηση ενδέχεται να καταστήσει τον ερευνητή ευάλωτο κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας (βλ. ενδεικτικά Ensign, 2003). Οι Benoot και Bilsen (2015) σχολιάζουν την επίδραση που είχε στη ζωή της πρώτης συγγραφέως, η πραγματοποίηση ποιοτικής μελέτης με θέμα τις εμπειρίες ασθενών με καρκίνο. Στο κείμενο τους οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η Benoot ως νεόκοπη ερευνήτρια μετά την πραγματοποίηση και επεξεργασία 49 συνεντεύξεων με καρκινοπαθείς που ζουν μόνοι τους, εμφάνισε σοβαρές συναισθηματικές δυσκολίες που την κράτησαν μακριά από τη δουλειά της για έξι μήνες (ό.π., σελ. 1). Ομοίως η Davison (2004) παραθέτει ένα απόσπασμα από τα λόγια μιας μεταπτυχιακής φοιτήτριας Κοινωνικής Εργασίας που συμμετείχε στη μελέτη της και ασχολήθηκε με το βίωμα της χρόνιας ασθένειας: «Κουράστηκα να ρωτώ αυτούς τους βασανισμένους ανθρώπους για τις ιστορίες τους... Μοιάζει σαν να τους χειραγωγώ –σαν να τους χρησιμοποιώ για να πάρω τις πληροφορίες [που χρειάζομαι] για την έρευνα ώστε να προωθήσω τις ευκαιρίες της σταδιοδρομίας μου». Ανάλογες καταστάσεις μπορούν να βιώσουν νεόκοποι ερευνητές και ερευνήτριες, που επιχειρούν ποιοτικές έρευνες στο ιδιαίτερα ευαίσθητο πεδίο των εξαρτήσεων.

Είναι προφανές ότι η συναισθηματική αλλά και η σωματική ευαλωτότητα του ερευνητή είναι ιδιαίτερα αυξημένη στις περιπτώσεις που η έρευνα πραγματοποιείται σε χώρους συγκέντρωσης χρηστών. Στις περιπτώσεις αυτές, υπάρχουν αυξημένες πιθανότητες να καταστεί ο ερευνητής μάρτυρας παράνομων δραστηριοτήτων και να συλληφθεί από τις αστυνομικές αρχές (Williams et. al., 1992). Ο Briggs (2009) στην εθνογραφική μελέτη του με τίτλο «*Facing Fear in the Field: Visual Ethnographic Methods in Drug-Using Locations*» αναφέρεται εκτενώς στους κινδύνους αυτούς. Ομοίως η Ward (2008) σε εθνογραφική μελέτη που πραγματοποίησε με θέμα τη Rave μουσική σκηνή στο Λονδίνο και την κατανάλωση ναρκωτικών κάνει αναφορά στον κίνδυνο που αισθάνθηκε εξαιτίας της παρουσίας της σε χώρους αγοροπωλησίας και ανταλλαγής ουσιών, καθώς και στον φόβο της σύλληψης της από την αστυνομία. Για τη μείωση αυτού του κινδύνου η ερευνήτρια επέλεξε να

πραγματοποιήσει τη μελέτη της σε δημόσιους χώρους διασκέδασης (clubs), ενώ απέφευγε να πηγαίνει σε ιδιωτικούς χώρους (λ.χ. στις κατοικίες χρηστών) για τις ανάγκες της έρευνάς της. Στο ίδιο πνεύμα, η Ensign (2003) αναφέρει ότι αισθανόταν κίνδυνο για τη σωματική της ακεραιότητα κάθε φορά που γινόταν μάρτυρας συμπλοκών μεταξύ χρηστών στις «πιάτσες» όπου πραγματοποίησε τη μελέτη της.

Η συναισθηματική ευαλωτότητα του ερευνητή συνδέεται και με την πιθανή απόκλιση που υπάρχει μεταξύ του δικού του τρόπου ζωής αφενός και των βιωματικών κόσμων των συμμετεχόντων αφετέρου. Η παρατήρηση ή η εμπλοκή στη ζωή των άλλων αναπόφευκτα ωθεί τον ερευνητή να εξετάσει με ποιο τρόπο η μελέτη του επηρεάζει και τον ίδιο. Ενδέχεται, επίσης, να προκαλέσει αισθήματα ενοχής στον ερευνητή, κυρίως όταν εκλαμβάνει τη δική του κοινωνική θέση ως προνομιακή συγκριτικά με αυτή των συμμετεχόντων στην έρευνά του. Η διάσταση αυτή αντανακλάται για παράδειγμα στην αναφορά της Sterk (2000, p. 18), η οποία αντλώντας τις απόψεις της από ποιοτική έρευνα που πραγματοποίησε με εκδιδόμενες γυναίκες σχολιάζει: «Το δικό μου υπόβαθρο είναι διαφορετικό από αυτό των γυναικών.. Έχω μια καλύτερη κοινωνικοοικονομική θέση. Έχω μια δουλειά και ένα μέρος να κοιμηθώ. Δεν γνωρίζω σε ποια έκταση, αλλά θεωρώ ότι οι διαφορές αυτές ενδέχεται να έχουν κάποια επίδραση στην έρευνά μου».

Η συζήτηση γύρω από την ευαλωτότητα του ερευνητή φέρνει στο προσκήνιο προβληματισμούς γύρω από τον ρόλο και την ευθύνη των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων κατά την εξέταση ερευνητικών προτάσεων και εργασιών. Για παράδειγμα οι Librett και Perrone (2010) ασκούν κριτική στις επιτροπές ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής για την τάση τους να δίνουν υπερβολική βαρύτητα στην προστασία των συμμετεχόντων και λιγότερο ή καθόλου στην προστασία των ερευνητών. Επειδή σε κάποιες περιπτώσεις (ιδιαίτερα στις εθνογραφικές μελέτες) οι ερευνητές μπορεί να είναι εξίσου ευάλωτοι με τους συμμετέχοντες, είναι σημαντικό να χτιστεί μια γέφυρα επικοινωνίας και διαλόγου ανάμεσα στις αρμόδιες επιτροπές ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας και στους νέους ερευνητές. Για να υποστηρίξουν τη θέση τους αυτή, οι Librett και Perrone (2010) αντλούν την επιχειρηματολογία τους από παραδείγματα μελετών, στις οποίες η ασφάλεια των ερευνητών τέθηκε σε κίνδυνο, μεταξύ αυτών και στην έρευνα της δεύτερης από τις δυο συγγραφείς, η οποία παρενοχλήθηκε σεξουαλικά κατά τη

διάρκεια της μελέτης της στην οποία συμμετείχαν άτομα που κάνουν χρήση ψυχοδραστικών ουσιών σε χώρους διασκέδασης (Perrone, 2010).

Οι παραπάνω επιστημόνες καθιστούν αναγκαία τη συστηματική εποπτεία και καθοδήγηση των ερευνητών που διερευνούν δύσκολες ανθρώπινες εμπειρίες για την αντιμετώπιση του στρες, των έντονων συναισθημάτων και των συγκρούσεων που μπορεί να ανακύψουν στο πλαίσιο της έρευνας (Davison, 2004). Στο πνεύμα αυτό, η Ensign (2003), αντλώντας τις απόψεις της από έρευνες που έχει πραγματοποιήσει η ίδια με άστεγους νέους, συμβουλεύει τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που θέλουν να κάνουν έρευνες με τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα να μην το επιχειρήσουν, αν προηγουμένως δεν προσπαθήσουν να αποκτήσουν εργασιακή πείρα ή τουλάχιστον να προσφέρουν εθελοντική εργασία σε δομές που ασχολούνται με την υποστήριξη αυτών των ατόμων. Η συγγραφέας συμπληρώνει ότι μια τέτοια πρακτική μπορεί να λειτουργήσει προστατευτικά τόσο για τους νέους ερευνητές, όσο και για την υπό εξέταση κοινωνική ομάδα (ό.π., σελ. 49).

4. Η αποκάλυψη πληροφοριών για τον εαυτό

Η αποκάλυψη πληροφοριών για τον εαυτό από τον ερευνητή (πόσες και τι είδους πληροφορίες μπορεί να αποκαλύπτει στο πλαίσιο της έρευνας) και το εάν είναι θεμιτή κατά τη διεξαγωγή μιας έρευνας, αποτελεί ένα θέμα που προκαλεί αντιμαχόμενους λόγους και επιχειρήματα στη σχετική βιβλιογραφία. Κάποιοι συγγραφείς τονίζουν ότι η έρευνα αφορά πρωτίστως τη ζωή των υπό εξέταση υποκειμένων και όχι τη ζωή των ερευνητών (Padgett, 1998) και παροτρύνουν τους τελευταίους να περιορίζονται στην αποκάλυψη των βασικών σημείων της επαγγελματικής τους ταυτότητας (Weiss, 1994). Στον αντίποδα αυτής της λογικής υποστηρίζεται ότι η μονόδρομη έκθεση του εαυτού από τους συμμετέχοντες και η αποστασιοποιημένη τοποθέτηση του ερευνητή απέναντι τους, μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια ενός κλίματος ψυχρότητας και της αίσθησης μιας μη ευαισθητοποιημένης αντιμετώπισης. Για τον λόγο αυτό η αναφορά του ερευνητή στον εαυτό, όχι μόνο δεν είναι κατακριτέα αλλά κρίνεται αναγκαία στο πλαίσιο της οικοδόμησης μιας σχέσης εμπιστοσύνης με τους συμμετέχοντες (Κασσέρη, 2011). Επιπλέον, όπως έχουν καταδείξει φεμινίστριες θεωρητικοί, η υπέρμετρη έμφαση στη διατήρηση της απόστασης ανάμεσα στον

ερευνητή και στους συμμετέχοντες, δεν κάνει τίποτα περισσότερο από το να αναπαράγει πατριαρχικά υποδείγματα σχέσεων στο πλαίσιο της ερευνητικής διαδικασίας που θωρακίζουν τον ερευνητή σε ένα άκαμπτο ρόλο ειδικού (βλ. ενδεικτικά Reinharz and Davidman, 1992).

Η αποκάλυψη πληροφοριών για τον εαυτό μπορεί να είναι συνειδητή ή και από πριν σχεδιασμένη από τον ερευνητή, ενδέχεται ωστόσο να συμβεί τυχαία. Στην τελευταία περίπτωση ο ερευνητής οφείλει να βρίσκεται σε εγρήγορση για να αξιολογήσει πόσες και τι είδους πληροφορίες μπορεί να γνωστοποιήσει για τη ζωή του στους συμμετέχοντες. Στην έρευνα με χρήστες είναι πιθανό ο ερευνητής να δεχτεί ερωτήσεις που δεν αφορούν κατ' ανάγκη την επαγγελματική του ταυτότητα αλλά περισσότερο τα κίνητρά του για την ενασχόληση με το πρόβλημα των εξαρτήσεων και τη δική του τοποθέτηση απέναντι σε αυτό. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες μπορεί να θέσουν ερωτήματα στον ερευνητή που δεν σχετίζονται με την έρευνα αλλά αφορούν την προσωπική του ζωή. Για παράδειγμα η συγγραφέας του παρόντος άρθρου, κατά τη διάρκεια ποιοτικής μελέτης με θεραπευόμενες γυναίκες στο *Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων* (ΚΕ.Θ.Ε.Α.), δέχτηκε ερωτήσεις που αφορούσαν τους λόγους για τους οποίους η ίδια επέλεξε να πραγματοποιήσει μια έρευνα στο πεδίο των εξαρτήσεων και κυρίως το αν η επιλογή της αυτή είχε κάποια σχέση με προσωπικές της εμπειρίες (Κασσέρη, 2011). Η υπόθεση της ερευνήτριας είναι ότι με τον τρόπο αυτό οι συμμετέχουσες ήθελαν να ελέγξουν τη διάθεση αυτοαποκάλυψης της ερευνήτριας απέναντί τους για να αποφασίσουν τελικά, συνυπολογίζοντας και αυτή την παράμετρο, αν μπορούν στα αλήθεια να δείξουν εμπιστοσύνη στο πρόσωπο της (στο ίδιο, σελ. 126). Προς την ίδια κατεύθυνση, η Frankenberg (1993) σχολιάζει ότι όποιος κάνει έρευνα και δεν καταφέρει να περάσει με επιτυχία από τέτοιου είδους «δοκιμασίες» κινδυνεύει να χαρακτηριστεί 'ολιγόλογος', 'συμβατικός', 'αγενής' ή 'επιστημονικός'.

Η επίδραση που δύναται να έχει η αποκάλυψη μιας συγκεκριμένης πτυχής του εαυτού από τον ερευνητή, δεν είναι εφικτό να εξακριβωθεί από την αρχή και σε όλη της την έκταση. Επιπλέον, η γνωστοποίηση της ίδιας πληροφορίας σχετικά με την κοινωνική θέση (status) του ερευνητή μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές αντιδράσεις στους συμμετέχοντες. Για παράδειγμα η ακαδημαϊκός Magdalena Harris (2015), περιγράφει τις αντιδράσεις που είχε στη μελέτη της με χρήστες, η αποκάλυψη της πληροφορίας ότι έχει υπάρξει στο παρελθόν χρήστρια ηρωίνης. Η ερευνήτρια

σχολιάζει ότι η γνωστοποίηση της πληροφορίας αυτής γινόταν είτε αυθόρμητα από την πλευρά της κατά τη διάρκεια της μελέτης της, είτε μετά από σχετική ερώτηση των συμμετεχόντων. Η Harris διαπίστωσε ότι η αναφορά στην πτυχή αυτή της εμπειρίας της, είχε τόσο θετικό, όσο και αρνητικό αντίκτυπο στην επαφή της με τους συμμετέχοντες. Κάποιοι από αυτούς δήλωσαν πως το γεγονός ότι η ερευνήτρια είναι πρώην χρήστρια τους έκανε να νιώσουν μεγαλύτερη άνεση και εμπιστοσύνη.⁴ Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, ωστόσο, η αναφορά αυτή προκάλεσε συμπεριφορές από τους συμμετέχοντες οι οποίες έφεραν την ερευνήτρια σε εξαιρετικά δύσκολη θέση, όπως προτροπή/πρόταση για κατανάλωση ουσιών («κέρασμα») κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας) (ό.π.).

Ο αναστοχασμός (η αναστοχαστικότητα) και η διαρκής εσωτερική αναζήτηση γύρω από τα παραπάνω ζητήματα μπορεί να ενισχύσουν την ετοιμότητα του ερευνητή ώστε να ανταποκριθεί καλύτερα στις προκλήσεις του πεδίου. Η αποκάλυψη πληροφοριών γύρω από τον εαυτό στο πλαίσιο πραγματοποίησης μιας ποιοτικής μελέτης είναι θεμιτή στον βαθμό που ο ερευνητής δεν αισθάνεται ευάλωτος από αυτή (Dickson-Swift *et al.*, 2007). Η συμμετοχή σε ομάδες αμοιβαίας υποστήριξης ερευνητών που έχουν παρόμοια ακαδημαϊκά ενδιαφέροντα και η γνώση των δυσκολιών και των τρόπων αντιμετώπισης, που έχουν ενεργοποιήσει άλλοι ερευνητές στο πεδίο σε σχέση με το ζήτημα της αποκάλυψης πληροφοριών για τον εαυτό στο πλαίσιο προγενέστερων ερευνών, δύναται να αποτελέσει ένα μανδύα προστασίας για τους ερευνητές που εκπονούν μελέτες στο πεδίο των εξαρτήσεων.

5. Αμοιβαιότητα στην έρευνα

Η πραγματοποίηση μιας μελέτης συνδέεται συχνά με την ικανοποίηση των στόχων και των επιδιώξεων του ερευνητή. Υπάρχει, ωστόσο, όφελος για τα άτομα που λαμβάνουν μέρος στην έρευνα; Το ερώτημα αυτό ανοίγει μια ενδιαφέρουσα συζήτηση στον χώρο της ποιοτικής έρευνας που αφορά στη διασφάλιση της αμοιβαιότητας (reciprocity) στο πλαίσιο της ερευνητικής διαδικασίας (Ben-Ari and

⁴ Στη μελέτη αυτή, ορισμένοι από τους συμμετέχοντες χαρακτήρισαν όσους πραγματοποιούν έρευνες στον χώρο των εξαρτήσεων, χωρίς οι ίδιοι να έχουν ανάλογη βιωματική εμπειρία, ως «πρεζάκια των εγχειριδίων» [«textbook junkies»]. Με τον υποτιμητικό αυτό χαρακτηρισμό κάποιοι από τους συμμετέχοντες ήθελαν να τονίσουν την απόσταση που εντοπίζουν ανάμεσα σε μια θεωρητική πρόσληψη του φαινομένου της εξάρτησης και στους βιωματικούς κόσμους των χρηστών.

Enosh, 2013). Η διάσταση της αμοιβαιότητας περιλαμβάνει την αποδοχή, αναγνώριση και διασφάλιση οφέλους τόσο για τον ερευνητή, όσο και για τους συμμετέχοντες. Η αμοιβαιότητα ως αίτημα στην ερευνητική διαδικασία, αναδύθηκε μέσα από τους ηθικούς προβληματισμούς ερευνητών, οι οποίοι άσκησαν κριτική σε ορισμένες τακτικές που υιοθετούν κάποιοι συνάδελφοί τους όταν εισέρχονται στο πεδίο. Η Wadsworth (1984) για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τον όρο «επιδρομή για δεδομένα» προκειμένου να περιγράψει τη στάση σύμφωνα με την οποία, ο ερευνητής εισχωρεί στο πεδίο, αποκτά τις πληροφορίες που χρειάζεται και στη συνέχεια εξαφανίζεται, αφήνοντας για πάντα τους συμμετέχοντες με την απορία για το αν στα αλήθεια είχε κάποιο πραγματικό ενδιαφέρον για αυτούς. Άλλοι συγγραφείς, όπως οι Booth και Booth (1994, p. 26), αναφέρονται στην ίδια τακτική χαρακτηρίζοντας την ως πρακτική του «χτυτώ και φεύγω» («hit and run»), ενώ ο Reinharz (1983, p. 80) χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα αποκαλώντας το φαινόμενο αυτό ως το ερευνητικό «μοντέλο του βιασμού» («rape model»). Η ιστορία της ηθικής και της δεοντολογίας της έρευνας βρίθει από παραδείγματα κατάχρησης εξουσίας από την πλευρά ερευνητών (e.g., Guillemin and Gillam, 2004).

Μια αρκετά διαδεδομένη άποψη στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας είναι ότι οι συμμετέχοντες μπορούν να αποκομίσουν συναισθηματικά οφέλη, καθώς το μοίρασμα σημαντικών για τα άτομα εμπειριών, προσφέρει ευκαιρίες για ψυχική κάθαρση και ανακούφιση (Frank, 1995· Legerski and Bunnell, 2010). Ενδέχεται επίσης, να λειτουργήσει ενδυναμωτικά για τους συμμετέχοντες, αφού η έρευνα τους προσφέρει ένα πλαίσιο να μιλήσουν για τον εαυτό τους και για τη ζωή τους, έχοντας απέναντι τους κάποιον που πραγματικά ενδιαφέρεται να τους ακούσει.⁵ Η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη που υπαγορεύει, ότι η συμμετοχή στην ερευνητική διαδικασία δύναται να προκαλέσει δευτερογενή βλάβη στα άτομα η οποία προέρχεται από την εξιστόρηση τραυματικών βιωμάτων (Bell and Salmon, 2012). Μολονότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν μπορεί να αποκλειστεί, ποικίλες πηγές αναφέρουν ότι από τους ανθρώπους που έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες και έχουν λάβει μέρος σε έρευνες, μόνο ένα μικρό ποσοστό μετανιώνει τελικά για την απόφασή του αυτή ή περιγράφει την εμπειρία της συμμετοχής στην έρευνα με αρνητικό τρόπο (βλ. ενδεικτικά Newman and Kaloupek, 2004).

⁵ Για την οιονεί θεραπευτική λειτουργία που δύναται να έχει για παράδειγμα μια αφηγηματική συνέντευξη για εκείνον που την δίνει, βλ. Βοσνιάδου, 2002· Rosenthal, 2003.

Ένα άλλο θέμα που αναδύεται συχνά στη βιβλιογραφία σε σχέση με τη διάσταση της αμοιβαιότητας αφορά τη δυνατότητα που προσφέρεται κάποιες φορές στους συμμετέχοντες να έχουν ενεργητική συμμετοχή, όχι μόνο στο στάδιο της παραγωγής των δεδομένων, αλλά και στο στάδιο της επεξεργασίας τους. Στην πράξη, αυτό συνήθως σημαίνει ότι ο ερευνητής αναλύει το εμπειρικό υλικό, παρουσιάζει τις δικές του ερμηνείες στους συμμετέχοντες και στη συνέχεια τους προτρέπει να διατυπώσουν τα δικά τους σχόλια ή να κάνουν εναλλακτικές ερμηνείες (Willig, 2013/2015, σελ. 270· Smythe and Murray 2000). Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένα πλαίσιο συνεχούς επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, που μπορεί να έχει σημαντικά οφέλη και για τις δύο πλευρές. Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες μέσα από την εμπλοκή τους στη διεργασία της ανάλυσης έχουν τη δυνατότητα να αναστοχαστούν γύρω από τη δράση τους και ενδεχομένως να την επαναπροσδιορίσουν. Επίσης κερδίζουν ηθική ικανοποίηση, αφού με την ενεργητική εμπλοκή τους στη διεργασία αυτή αισθάνονται ότι αναγνωρίζονται από τους ερευνητές ως ειδικοί της κατάστασής τους. Μολονότι, ορισμένοι συγγραφείς εκφράζουν σοβαρές επιφυλάξεις γύρω από την αναγκαιότητα εμπλοκής των συμμετεχόντων στη διεργασία της ανάλυσης (Willig, 2013/2015, σελ. 270) η πρακτική αυτή είναι πολύ δημοφιλής σε κάποιους τύπους *εφαρμοσμένης ποιοτικής έρευνας*⁶ και έχει συνδεθεί με την προαγωγή της αμοιβαιότητας στην ερευνητική διαδικασία.

Ένα ζήτημα που εγείρει αντιμαχόμενες απόψεις και επιχειρήματα στη συζήτηση περί αμοιβαιότητας είναι το εάν και κατά πόσο είναι θεμιτή, η παροχή χρηματικής αμοιβής, σε όσες και όσους παίρνουν μέρος σε επιστημονικές μελέτες (Bell and Salmon, 2012· Dempsey *et al.*, 2008· Fry *et al.*, 2006· Head, 2009· Seddon, 2005· Zutlevics, 2016). Κάποιοι συγγραφείς υποστηρίζουν, ότι η παροχή χρηματικής αμοιβής είναι προβληματική, καθώς δύναται να επηρεάζει το κίνητρο συμμετοχής και να οδηγήσει τελικά στην παραβίαση της αρχής της ελεύθερης συγκατάθεσης των συμμετεχόντων (Head, 2009). Εικάζεται δε, ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο είναι περισσότερο ισχυρό, όταν η έρευνα απευθύνεται σε άτομα που βρίσκονται σε δυσχερή οικονομική θέση. Στο πεδίο των εξαρτήσεων, η χρηματική αμοιβή των

⁶ Η εφαρμοσμένη έρευνα αποσκοπεί στην κοινωνική παρέμβαση, στην επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων ή στην κοινωνική αλλαγή. Ορισμένοι τύποι εφαρμοσμένης έρευνας είναι η έρευνα αξιολόγησης, η συμμετοχική έρευνα-δράση και η έρευνα εκτίμησης αναγκών (βλ. Adler and Clark, 2018).

συμμετεχόντων εγείρει πρόσθετες δεοντολογικές ενστάσεις, καθώς εκφράζεται η ανησυχία ότι τα χρήματα που δίδονται ως αμοιβή μπορεί να χρησιμοποιηθούν από τους συμμετέχοντες για την αγορά ουσιών. Επιπλέον, εθνογράφοι μελετητές αναφέρουν ότι στις μακροχρόνιες έρευνες πεδίου σε «πιάτσες» χρηστών, η παροχή χρηματικής αμοιβής μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπεί η διεργασία της έρευνας σε μια κατάσταση που μοιάζει περισσότερο με συναλλαγή παρά με επικοινωνία (Sandberg and Copes, 2013).

Στο αντίποδα αυτής της επιχειρηματολογίας εκφράζεται η άποψη ότι η συμμετοχή σε μια έρευνα απαιτεί χρόνο και κόπο, ενώ κάποιες φορές μπορεί να επιφέρει στους συμμετέχοντες και κάποιου είδους οικονομική επιβάρυνση (π.χ. έξοδα μετακίνησης στον τόπο διεξαγωγής της έρευνας). Οι χρήστες ουσιών συχνά έχουν σοβαρές οικονομικές δυσκολίες και μειωμένα δίκτυα υποστήριξης, ενώ ενδέχεται να είναι άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι. Συνεπώς η παροχή χρηματικής αμοιβής στους συμμετέχοντες είναι απολύτως θεμιτή και αποτελεί ένδειξη έμπρακτης αναγνώρισης της βοήθειας τους (Bourgois and Schonberg, 2009). Αρκετές έρευνες, επίσης, δείχνουν, ότι ενώ οι χρήστες ουσιών φαίνεται να συνυπολογίζουν τον υλικό παράγοντα, το κίνητρο συμμετοχής τους δεν επηρεάζεται αποκλειστικά από αυτόν (Barratt, Norman and Fry, 2007· Bell and Salmon, 2011· Bell and Salmon, 2012· Fry and Dwyer, 2001). Οι λόγοι που οι χρήστες μπορεί να δεχτούν ή να αρνηθούν να λάβουν μέρος σε μία έρευνα είναι πολύ πιο σύνθετοι, ενώ αμφισβητείται το κατά πόσον οι ίδιοι χρησιμοποιούν τα χρήματα που λαμβάνουν ως αποζημίωση για την αγορά ουσιών (Anderson and DuBois, 2007· Festinger, Dugosh and Harron, 2013· Hart, 2013).

Οι προβληματισμοί και οι επιφυλάξεις που διατυπώνονται από τις επιτροπές ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και μερίδα του επιστημονικού κόσμου σχετικά την παροχή ή μη, χρηματικής αμοιβής στους χρήστες για τη συμμετοχή τους σε έρευνες, έχουν οδηγήσει κάποιους ερευνητές στο να προσφέρουν αγαθά ή υπηρεσίες αντί για χρήματα ως ένδειξη ανταπόδοσης για τη συμμετοχή τους σε ερευνητικές μελέτες (Anderson and McNair, 2018· Head, 2009). Για παράδειγμα κάποιοι ερευνητές προτάσσουν την προσφορά προπληρωμένων χρεωστικών καρτών (www.nextstepcard.com) για άτομα που μετέχουν σε έρευνες ή βρίσκονται σε διεργασία ανάνηψης από το αλκοόλ και τις ψυχοδραστικές ουσίες (Festinger, Dugosh and Harron, 2012). Οι κάρτες αυτές οριοθετούν το είδος των

αγορών και των συναλλαγών που μπορεί να κάνει ο κάτοχός τους (για παράδειγμα δεν προσφέρουν τη δυνατότητα ανάληψης μετρητών, ούτε γίνονται δεκτές σε χώρους πώλησης αλκοόλ).

6. Συμπεράσματα

Το παρόν άρθρο ανέδειξε ορισμένα ζητήματα που μπορεί να απασχολήσουν τον ερευνητή κατά τη διεξαγωγή μιας ποιοτικής μελέτης στον χώρο των εξαρτήσεων. Μια βασική διάσταση που αναδείχθηκε στις παραπάνω ενότητες είναι ότι η ποιοτική έρευνα με χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών οφείλει να διαπνέεται από ένα διαρκές ενδιαφέρον για τις σχέσεις που χτίζονται στο πεδίο ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες. Η ποιότητα αυτών των σχέσεων και πρωτίστως η ανάπτυξη του αισθήματος της εμπιστοσύνης, προϋποθέτει την καλλιέργεια της αναστοχαστικότητας από την πλευρά του ερευνητή. Η αναστοχαστικότητα, επίσης, συμβάλει στην αποφυγή αποδυναμωτικών πρακτικών σε βάρος των συμμετεχόντων και προσφέρει μεγαλύτερη διαφάνεια στην ερευνητική διαδικασία. Προς αυτή την κατεύθυνση, η Willig (2013/2015) αναφέρεται σε δύο τύπους αναστοχαστικότητας: Η *προσωπική αναστοχαστικότητα* από τη μια, σχετίζεται με τα ατομικά χαρακτηριστικά του ερευνητή (όπως είναι λ.χ. το φύλο, η κοινωνικοοικονομική θέση, η εθνικότητα, ο σεξουαλικός προσανατολισμός αλλά και οι αξίες, οι πεποιθήσεις, οι πολιτικές δεσμεύσεις κ.ά.) και τον τρόπο που επηρεάζουν τη διάδραση με τους συμμετέχοντες. Η *επιστημολογική αναστοχαστικότητα* από την άλλη, αναφέρεται στις μεθοδολογικές στρατηγικές που αξιοποιεί ο ερευνητής για την απόκτηση της γνώσης και περιλαμβάνει τη δυνατότητα που του προσφέρεται «να σκεφτεί τις παραδοχές στις οποίες οδηγήθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας και να αναλογιστεί τις επιπτώσεις που είχαν οι παραδοχές αυτές στην έρευνα και στα ευρήματά της» (ό.π., σελ. 50).

Βάσει της συζήτησης που προηγήθηκε, ένα θέμα που χρήζει διεξοδικότερης ανάλυσης και είναι χρήσιμο να εξεταστεί στο μέλλον αφορά το πώς οι ίδιοι οι χρήστες και τα υπό θεραπεία άτομα βιώνουν τη συμμετοχή τους σε ερευνητικές διαδικασίες αναφορικά με τις πτυχές που εξετάστηκαν στο παρόν άρθρο: Πώς για παράδειγμα κατανοούν τη διάσταση της αμοιβαιότητας; Ποιες μεθοδολογικές επιλογές του ερευνητή επηρεάζουν την απόφασή τους να μιλήσουν με άνεση για τον εαυτό τους και για τις εμπειρίες τους; Τι επίδραση έχει η αυτοαποκάλυψη του ερευνητή στην

καλλιέργεια του αισθήματος της εμπιστοσύνης; Οι πληροφορίες που είναι σήμερα διαθέσιμες αναφορικά με πώς τα ίδια τα άτομα νοηματοδοτούν, περιγράφουν και δικαιολογούν τη συμμετοχή τους σε ποιοτικές μελέτες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο πεδίο των εξαρτήσεων είναι ελάχιστες. Περιορισμένη, επίσης, είναι και η γνώση σε σχέση με το πώς οι ερευνητές βιώνουν την πραγματοποίηση ερευνών στο συγκεκριμένο πεδίο. Ο κυριότερος λόγος είναι ότι η αναφορά στις πτυχές αυτές συχνά θεωρείται – από μια θετικιστικού προσανατολισμού τεχνογραφία - ασύμβατη με το επιστημονικό ύφος που οφείλει να έχει μια ακαδημαϊκή εργασία. Έτσι, οι ερευνητές συχνά περιορίζονται στην έκθεση των ευρημάτων της μελέτης τους, χωρίς να παραθέτουν πληροφορίες γύρω από το πλαίσιο και τις συνθήκες παραγωγής της γνώσης. Απουσιάζουν, επίσης αναφορές που σχετίζονται με τον τρόπο που χειρίστηκαν απρόσμενες καταστάσεις και ηθικά διλήμματα στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας.

Εν κατακλείδι, μια ποιοτική προσέγγιση στο πεδίο των εξαρτήσεων, η οποία αντλεί τις επιστημολογικές της προκείμενες από την Ερμηνευτική παράδοση, δεν θεωρεί την έρευνα μια αποστασιοποιημένη και αξιακά ουδέτερη διαδικασία. Οι συμμετέχοντες στις ερευνητικές μελέτες δεν αποκρίνονται με μηχανιστικό τρόπο σε μεθοδολογικά εργαλεία, ούτε αποτελούν παθητικές πηγές απαντήσεων. Όταν ο ερευνητής εισέρχεται στο ερευνητικό πεδίο καλείται να συμπράξει με όσους βιώνουν και κατασκευάζουν μέσω των πρακτικών τους το φαινόμενο που εκείνος μελετά. Οφείλει, επίσης, να αναγνωρίσει ότι οι χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών, όσο αποδυναμωμένοι και αν είναι, διαθέτουν σε βάθος γνώση γύρω από τα ζητήματα που τους αφορούν. Η προσέγγιση αυτών των ατόμων στον φυσικό τους χώρο (εντός και εκτός θεραπευτικών δομών) και η ανάδειξη της φωνής τους μπορεί να φέρει στην επιφάνεια ένα πλούτο πληροφοριών γύρω από τα πρότυπα κατανάλωσης ουσιών, τους τρόπους νοηματοδότησης της χρήσης αλλά και των αποτελεσμάτων των θεραπευτικών διεργασιών. Οι φορείς αντιμετώπισης των εξαρτήσεων, οι κοινωνικές υπηρεσίες αλλά και οι σχεδιαστές κοινωνικής πολιτικής, έχουν σίγουρα πολλά να κερδίζουν από την αξιοποίηση της γνώσης αυτής και τη μετουσίωσή της σε ενήμερες επαγγελματικές πρακτικές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Adler, E.S. and Clark, R. (2018). *Κοινωνική Έρευνα* (Επιμ.: Γ. Τσίρμπας, μ.τ.φ.: Α. Χράπαλος). Αθήνα: Τζιόλα.
- Βοσνιάδου, Τ. (2002). Από τη θεραπευτική στην ερευνητική σχέση: αφετηρίες, προσανατολισμοί, αναζητήσεις, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 107Α, 95-106.
- Κασσέρη, Ζ. (2011). *Η θεραπεία απεξάρτησης γυναικών υπό το πρίσμα της ενδυναμωτικής-φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Willig, C. (2013/2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία* (επιμ.: Ε. Τσέλιου, μ.τ.φ.: Ε. Αυγητά). Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσσες

- Agar, M. (2002). How the drug field turned my beard grey, *International Journal of Drug Policy*, 13, 249-258.
- Andersen, D. (2015). Stories of change in drug treatment: A narrative analysis of 'whats' and 'hows' in institutional storytelling, *Sociology of Health & Illness*, 37(5), 668-682. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12228>
- Anderson E.E. and DuBois J.M. (2007). The need for evidence-based research ethics: a review of the substance abuse literature, *Drug and Alcohol Dependence*, 86(2-3), 95-105. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2006.06.011>
- Anderson, E.E. and McNair, L. (2018). Ethical Issues in Research Involving Participants With Opioid Use Disorder, *Therapeutic Innovation & Regulatory Science*, 52(3), 280-284. <https://doi.org/10.1177/2168479018771682>
- Barratt, M.J., Norman, J.S. and Fry, C.L. (2007). Positive and negative aspects of participation in illicit drug research: Implications for recruitment and ethical conduct, *International Journal of Drug Policy*, 18, 235-238. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2006.07.001>
- Bell, K. and Salmon, A. (2011). What women who use drugs have to say about ethical research: Findings of an exploratory qualitative study, *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 6(4), 84-98. <https://doi.org/10.1525/jer.2011.6.4.84>

- Bell, K. and Salmon, A. (2012). Good intentions and dangerous assumptions: Research ethics committees and illicit drug use research. *Research Ethics*, 8(4), 191-199. <https://doi.org/10.1177/1747016112461731>.
- Ben-Ari, A. and Enosh, G. (2012). Power Relations and Reciprocity: Dialectics of Knowledge Construction, *Qualitative Health Research*, 23(3), 422-429. <https://doi.org/10.1177/1049732312470030>
- Benoot, C. and Bilsen, J. (2015). An auto-ethnographic study of the disembodied experience of a novice researcher doing qualitative cancer research, *Qualitative Health Research*, 26(4), 482-489. <https://doi.org/10.1177/1049732315616625>
- Berk, R.A. and Adams, J.M. (2001). Establishing rapport with deviant groups. In J.M. Miller and R. Tewksbury (Eds.), *Extreme methods: Innovative approaches to social science research* (pp. 58-71). Boston: Allyn & Bacon.
- Booth, T. and Booth, W. (1994). *Parenting under pressure: Mothers and fathers with learning difficulties*. Buckingham: Open University Press.
- Bourgois, P. and Schonberg, J. (2009). *Righteous Dopefiend*. Berkley: University of California Press.
- Briggs, D. (2009). Facing Fear in the Field: Visual Ethnographic Methods in Drug-Using Locations. In S. Weller and C. Caballero, (Eds.), *Up Close and Personal: Relationships and Emotions Within and Through Research* (pp. 64-80). London: London South Bank University.
- Briggs, D. (2013). Emotions, ethnography and crack cocaine users, *Emotion, Space and Society*, 7, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2011.09.002>
- Buch, E.D. and Staller, K.M. (2007). The feminist practice of ethnography. In S.N Hesse-Biber and P.L Leavy (Eds.), *Feminist Research Practice* (pp. 187-221). London: Sage.
- Coles, Z., Astbury, J. Dartnall, E and Limjerwala, S. (2014). A qualitative exploration of researcher trauma and researchers' responses to investigating sexual violence, *Violence Against Women*, 20(1), 95-117. <https://doi.org/10.1177/1077801213520578>
- Davison, J., (2004). Dilemmas in research: Issues of vulnerability and disempowerment for the social worker/researcher, *Journal of Social Work Practice*, 18(3), 379-393. <https://doi.org/10.1080/0265053042000314447>
- Dempsey, J. P., Back, S. E., Waldrop, A. E., Jenkins, L. and Brady, K.T. (2008). The influence of monetary compensation on relapse among addicted participants: empirical vs. anecdotal evidence, *The American Journal on Addictions*, 17(6), 488-490. <https://doi.org/10.1080/10550490802408423>

- Dempsey, L., Dowling, M., Larkin, P. and Murphy, K. (2016). Sensitive Interviewing in Qualitative Research, *Research in Nursing and Health*, 39(6), 480-490. <https://doi.org/10.1002/nur.21743>.
- Dickson-Swift, V. (2005). *Undertaking sensitive health research: The experiences of researchers*. Unpublished doctoral dissertation. Bendigo, Australia: La Trobe University.
- Dickson-Swift, V. James, E.L., Kippen, S. and Liamputtong, P. (2007). Doing sensitive research, what challenges researchers face? *Qualitative Research*, 7(3), 327-353. <https://doi.org/10.1177/1468794107078515>
- Ensign, J. (2003). Ethical issues in qualitative health research with homeless youths, *Journal of Advanced Nursing*, 43(1), 43-50. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2008.04599.x>
- Festinger, T.D., Dugosh, K. Harron, A. (2012). Commentary: charging into recovery – is cash really a gateway drug? [online] Available at www.drugfree.org/join-together/addiction/commentary-charging-into-recovery-is-cash-really-a-gateway-drug. Accessed 21 March, 2019).
- Frank, A.W. (1995). *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Frankenberg, R. (1993). *White women, race matters: The social construction of whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fry, C.L. and Dwyer, R. (2001). For love or money? An exploratory study of why injecting drug users participate in research, *Addiction*, 96(9), 1319-1325. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2001.969131911.x>
- Fry C.L., Hall W., Ritter, A. and Jenkinson, R. (2006). The ethics of paying drug users who participate in research: a review and practical recommendations, *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(4), 21-36. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.4.21>
- Guillemin, M. and Gillam. L. (2004). Ethics, reflexivity, and “ethically important moments” in research, *Qualitative Inquiry*, 10, 261-280.
- Hart, C. (2013). *High Price*. New York, NY: Harper Collins.
- Hanninen, V. and Koski-Jannes, A. (1999). Narratives of recovery from addictive behaviours, *Addiction*, 94(12), 1837-48. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1999.941218379.x>
- Harrington, B. (2003). The social psychology of access in ethnographic research, *Journal of contemporary ethnography*, 32(5), 592-625. <https://doi.org/10.1177/0891241603255677>

- Harris, M. (2015). "Three in the Room": Embodiment, Disclosure, and Vulnerability in Qualitative Research, *Qualitative Health Research*, 25(12), 1689-1699. <https://doi.org/10.1177/1049732314566324>
- Harris, M. and Rhodes, T. (2018). "It's Not Much of a Life": The Benefits and Ethics of Using Life History Methods With People Who Inject Drugs in Qualitative Harm Reduction Research, *Qualitative Health Research*, 28(7), 1123-1134. <https://doi.org/10.1177/1049732318764393>
- Head, E. (2009). The ethics and implications of paying participants in qualitative research, *International Journal of Social Research Methodology*, 12(4), 335-344. <https://doi.org/10.1080/13645570802246724>
- Inciardi, J. (1995). Crack, crack house sex, HIV risk, *Archives of Sexual Behavior* 24(3), 249-269. <https://doi.org/10.1007/BF01541599>
- Kinard, E.M. (1994). Methodological issues and practical problems in conducting research on maltreated children, *Child Abuse and Neglect*, 18(8), 645-656. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(94\)90014-0](https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)90014-0)
- Lankenau, S.E., Clatts, M.C., Welle, D., Goldsamt, L.A. and Gwadz, M.V. (2005). Street careers: homelessness, drug use, and sex work among young men who have sex with men (YMSM), *International Journal of Drug Policy*, 16, 10-18. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2004.07.006>
- Legerski J-P and Bunnell S.L. (2010). The risks, benefits, and ethics of trauma-focused research participation. *Ethics and Behavior*, 20(6), 429-442. <https://doi.org/10.1177/1747016112461731>
- Liamputtong, P. (2007). *Researching the vulnerable. A guide to sensitive research methods*. London: Sage.
- Librett, M. and Perrone, D. (2010). Apples and oranges: ethnography and the IRB. *Qualitative Research*, 10(6), 729-747. <https://doi.org/10.1177/1468794110380548>
- Maher, L. and Dertadian, G. (2018). Qualitative research. *Addiction*, 113, 167-172. <https://doi.org/10.1111/add.13931>.
- McIntosh, J. and McKeganey, N. (2000). Addicts' narratives of recovery from drug use: constructing a non-addict identity, *Social Science and Medicine*, 50, 1501-1510. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(99\)00409-8](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(99)00409-8)
- McNeely, E.A. and Clements, S.D. (1994). Recruitment and retention of the older adult into research studies, *Journal of Neuroscience Nursing*, 26, 57-61. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2008.02015.x>
- Miller, T. and Bell, L. (2012). Consenting to what? issues of access, gate-keeping and 'informed' consent. In T. Miller, M. Birch, M. Mauthner and J. Jessop (Eds.) *Ethics in*

- qualitative research* (pp. 61-75). London: SAGE Publications Ltd.
<https://doi.org/10.4135/9781473913912>
- Moore, L.W. and Miller, M. (1999). Initiating research with doubly vulnerable populations. *Journal of Advanced Nursing*, 30(5), 1034-1040. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1999.01205.x>.
- Neale, J., Allen, D. and Coombes, L. (2005). Qualitative research methods within the addictions. *Addiction*, 100, 1584-1593. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01230.x>
- Neale, J., Hunt, G., Lankenau, S., Mayock, P., Miller, P., Sheridan, J., Small, W. and Treloar, C. (2013). Addiction journal is committed to publishing qualitative research (Editorial), *Addiction*, 108, 447-449. <https://doi.org/10.1111/add.12051>.
- Newman, E. and Kaloupek D.G. (2004). The risks and benefits of participating in trauma-focused research studies, *Journal of Traumatic Stress*, 17(5), 383-394. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000048951.02568.3a>
- Olsen, A., Higgs, P. and Maher, L. (2015). A review of qualitative research in Drug and Alcohol Review (Editorial), *Drug and Alcohol Review*, 34, 474-476. <https://doi.org/10.1111/dar.12307>
- Padgett, D.K. (1998). *Qualitative methods in social work research. Challenges and rewards*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Perrone, D. (2010). Gender and sexuality in the field: a female ethnographer's experience researching drug use in dance clubs, *Substance Use and Misuse*, 5(5), 717-735. <https://doi.org/10.3109/10826081003595127>.
- Power, R. (1989). Participant Observation and its Place in the Study of Illicit Drug Abuse. *British Journal of Addiction*, 84(1), 43-52. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1989.tb00550.x>
- Radcliffe P. (2011). Motherhood, Pregnancy, and the Negotiation of Identity: The Moral Career of Drug Treatment, *Social Science and Medicine*, 72, 984-991. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.01.017>
- Reinharz, S. (1983). Experiential analysis: A contribution to feminist research. In G. Bowles and R.D. Klein (Eds.), *Theories of women's studies* (pp. 162-191), *Theories of women's studies*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Reinharz, S. and Davidman, L. (1992). *Feminist methods in social research*. New York, NY, US: Oxford University Press.
- Rhodes, T. and Moore, D. (2001). On the qualitative in drugs research: Part one. *Addiction Research and Theory*, 9(4), 279-297. <https://doi.org/10.3109/16066350109141755>.

- Rhodes, T. Stimson, G.V., Moore, D. and Bourgois, P. (2010). Qualitative social research in addictions publishing: Creating an enabling journal environment, *The International Journal on Drug Policy*, 21(6), 441-444. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2010.10.002>
- Rosenthal, G. (2003). The healing effects of storytelling. On the conditions of curative storytelling in the context of research and counseling, *Qualitative Inquiry*, 9(6), 915-933. <https://doi.org/10.1177/1077800403254888>
- Sandberg, S. and Copes, H. (2013). Speaking With Ethnographers. The Challenges of Researching Drug Dealers and Offenders. *Journal of Drug Issues*, 43(2), 176-197. <https://doi.org/10.1177/0022042612465275>
- Seddon, T. (2005). Paying drug users to take part in research: Justice, human rights and business perspectives on the use of incentive payments, *Addiction Research and Theory*, 13(2), 101-109. <https://doi.org/10.1080/16066350512331328122>
- Smythe, W. and Murray, M.J., (2000). Owing the Story: Ethical Considerations in Narrative Research, *Ethics & Behavior*, 10(4), 311-336. https://doi.org/10.1207/S15327019EB1004_1
- Sterk, C.A. (2000). *Tricking and Tripping: Prostitution in the AIDS Era*. Putnam Valley, NY: Social Change Press.
- Taylor, A. (1993). *Women Drug Users: An Ethnography of a Female Injecting Community*. Oxford: Clarendon Press.
- Tewksbury, R. and Gagne, P. (2001). Assumed and Presumed identities: Problems of self presentation in field research. In J.M. Miller and R. Tewksbury, *Extreme methods: Innovative approaches to social science research* (pp. 72-93). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Umaña-Taylor, A.J. and Bamaca, M.Y. (2004). Conducting focus groups with latino populations: Lessons from the field, *Family Relations*, 53, 261-272. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.0002.x>
- van Olphen, J., Eliason, M. J., Freudenberg, N., and Barnes, M. (2009). Nowhere to go: How stigma limits the options of female drug users after release from jail. *Substance Abuse: Treatment, Prevention, and Policy*, 4, 1-10. <https://doi.org/10.1186/1747-597X-4-10>
- Waal, H., Clausen, T., Gjersing, L. and Gossop, M. (2014). Open drug scenes: responses of five European cities, *BMC Public Health*, 14, 853. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-853>
- Wadsworth, Y. (1984). *Do it yourself social research*. Melbourne: Victorian Council of Social Services.

- Ward, J. (2008). Researching Drug Sellers: An 'experiential' account from 'the field', *Sociological Research Online*, 13(1)14. <https://doi.org/10.5153/sro.1673>
- Weiss, R.S. (1994). *Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies*. New York: Free Press.
- Williams, T., Dunlap, E., Johnson, B.D. and Hamid, A. (1992). Personal safety in dangerous places. *Journal of Contemporary Ethnography*, 21(3), 343-374. <https://doi.org/10.1177%2F089124192021003003>
- Zutlevics, T.L. (2016). Could Providing Financial Incentives to Research Participants be Ultimately Self-defeating? *Research Ethics*, 12(3), 137-148. <https://doi.org/10.1177/1747016115626756>